

Aynur Turan

(əvvəli ötən sayımızda)

Rusiyada və Avropada təhsil aldıqdan sonra vətənə qayıtmış azərbaycanlı gənclər dünya klassiklərinin əsərlərini tərcümə edərək tamaşaya qoymaqla teatr həvəskarlarını dünya ədəbiyyatının nümunələri ilə tanış edirdilər.

Hüseyn Ərəblinski, Cahangir Zeynalov, Hüseynqulu Sarabski, Abbas Mirzə Şərifzadə, Mirzəəğa Əliyev, Sidiq Ruhulla, Üvi Rəcəb və başqalarının söyləri nəticəsində Azərbaycanda milli peşəkar aktyorluq məktəbi formalaşdı. Məhz bu dövrdə Azərbaycanda xüsusi teatr binalarının inşası başlandı və peşəkar teatrla bağlı digər sənət növləri də inkişaf etdirildi. Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra ölkənin bir çox sahələrində olduğu kimi teatr sənətimizin inkişafında da, mühüm işlər həyata keçirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bütün dövlət və hökumət rəhbərinin iştirakı ilə Dövlət Teatrının rəsmi açılışı oldu. Azərbaycanda peşəkar teatr sənətinin inkişafı Çəli Məmmədqluzadə, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı kimi böyük sənətkarların xalqımızın tarixi keçmişini, məruz qaldığı sarsıntıları, xeyirlə şərin qarşılıqlılaşması ilə bağlı fəlsəfi düşüncələri canlandıran səhnə əsərləri ilə böyük vüsət aldı.

Azərbaycan Dram Teatrı ilə yanaşı opera və baletin də qədim tarixi, kökləri vardır. Muğam sənətimizin uzun inkişaf yolu keçərək xüsusi ifaçılıq məktəbinə çevrilmiş, muğam əsasında yaradılmış tamaşalar meydana çıxmışdır. Bunların məntiqi nəticəsi olaraq dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı "Leyli Məcnun" operasının 1908-ci ildə ilk tamaşası ilə Azərbaycanda və bütün müsəlman Şərqiində opera sənətinin təməlini qoydu. Üzeyir Hacıbəyov ilə birlikdə Azərbaycanda Avropa tipli peşəkar musiqi sənətinin bünövrəsini qoyan Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasını da muğam operası janrının incilərindən biri kimi Azərbaycan səhnəsində həmişəlik yer tutdu. Üzeyir Hacıbəyovun dramaturgiya sahəsindəki fəaliyyəti də milli mədəniyyət tariximizdə mühüm mərhələ olmuşdur. O, həm bəstəkar, həm də dramaturq kimi 1909-1913-cü illərdə yaratdığı əsərləri ilə Azərbaycan teatrına musiqili komediya janrını gətirdi. Bu janr sonralar Qara Qarayevin, Rauf Hacıyevin operetalları bir çox ölkələrdə teatrların repertuarlarına daxil edildi. 1940-cı ildə ilk milli Azərbaycan baleti-Əfrasiyab Bədəlbəylinin "Qız qalası" baleti ta-

maşaya qoyuldu. 1952-ci ildə isə Qara Qarayevin məşhur "Yeddi gözəl" baletinın səhnəyə qoyulması respublikanın mədəni həyatında əlamətdar hadisəyə çevrildi. Qara Qarayevin bu əsəri, habelə onun "İldırım yollarla" baleti Azərbaycan teatr sənətinin dünyada şöhrət tapması işinə xidmət etdi. Azərbaycanda opera və balet sənətinin inkişafında görkəmli Azərbaycan dirijoru və bəstəkarı Niyazinin böyük xidmətləri olmuşdur. Kino sənətimiz öz tarixini 1898-ci ildən başlasa da, ölkəmizin teatr ənənələri və təcrübəsindən həmişə bəhrələnmişdir. Kino sənətinin uğurları ilk növbədə Azərbaycan teatr xadimləri və aktyorlarının adları ilə bağlıdır.

Azərbaycan teatr sənətinin sürətli inkişafı respublikamızda

publikanın mədəni həyatında böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq Ulu öndər Heydər Əliyev sərəncam imzalamışdır.

Bu sadə həqiqətdir ki, böyük şəhərlərə gələn qonaqlar ilk növbədə həmin yerin teatrları, muzeyləri, tarixi abidələri ilə daha çox maraqlanırlar. İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı elan olunmuş (2009) Bakımızda da belə abidələr çoxdur və bu şəhərə gələnlər onun tarixi abidələrinə, gözəl binalarına heyran olurlar. Belə memarlıq nümunələrindən biri də teatr binalarıdır. Teatr xalqın mədəniyyətinin, inkişaf səviyyəsinin göstəricisidir. Odur ki, bu zəngin fəaliyyət sahəsinin yaranması xalqların, mədəniyyətlərin integrasiyası kimi qəbul olunur. Azərbaycan teatrından danışarkən bu fikri tam qəbul etmiş

daha dolğun əsərlərlə əvəzləmək üçün yeni teatra ehtiyac duyulurdu. Bu iş dövrün görkəmli teatrşünası, parlaq zəka sahibi Məmmədsadiq Əfəndiyevin rəhbərliyi ilə aparılırdı. Nəhayət, 1925-ci ildə Tənqid-Təbliğ Teatrı əsasında yeni Fəhlə-Kəndli Teatrı yarandı. Məmmədsadiq Əfəndiyev onun direktoru təyin edildi. Teatr kollektivinə istedadlı aktyor və aktrisaslar cəlb olundu.

Üns-dostlaşma, mehribanlıq deməkdir. 2006-cı ildə Bakıda Azərbaycan tamaşaçısının dostuna çevrilən, ona bəşəri, insani hislər aşıl原因 bir teatr fəaliyyəti başladı: "Üns" yaradıcılıq Səhnəsi. İki əsrə yaxın yaşı olan Azərbaycan peşəkar teatrının tarixində artıq 10 illiyini geridə qoymuş "Üns" də var. Layihə

tumuna, qayəsinə, ideya və məzmununa xüsusi diqqətlə yanaşır. Bu səbəbdən də hər bir tamaşası maraqla qarşılanır və uzun müddət repertuardan düşmür. Fərəhlidir ki, həmkarları ilə müqayisədə çox cavan olan bu teatra qardaş Türkiyədə də böyük maraq var. Teatrın hazırladığı uğurlu tamaşalar sırasına hər gün yeniləri əlavə olunur. Səhnəyə qoyulan tamaşalar əsasən tarixi hadisələri əks etdirir.

Güzgü qarşısında dayanıb müxtəlif, təsəvvür edilən əşyaları bir növ canlı şəkildə hərəkətə gətirməyə çalışın. Sanki olmayan əşyalar canlanaraq həqiqi bir ölçülərə malik olacaqdır. Eyni zamanda bütün varlığımla hiss etməlisiniz ki, onlar həqiqətən də vardılar. Fikir və hərəkət bir vaxtda birləşdikdə isə artıq

Məxmər pərdələr arxasından başlanan dünya

dünya standartlarına cavab verən müstəqil sənət ocaqlarının yaranmasına gətirib çıxardı. Bu gün respublikamızda Milli Dram Teatrı, Opera və Balet Teatrı ilə yanaşı, Musiqili Komediya Teatrı, Rus Dram Teatrı, Gənc Tamaşaçılar Teatrı, Kukla Teatrı, Marionet Teatrı, Pantomima Teatrı, "Yuğ" Teatrı, Bakı Bələdiyyə Teatrı və başqa teatrlar uğurla fəaliyyət göstərirlər. İrəvan, Naxçıvan, Gəncə, Sumqayıt, Lənkəran, Şəki, Salıyan, Mingəçevir, Qazax, Qax, Qusar, Ağdam, Şuşa, Füzuli teatrları və s. öz tamaşaları ilə teatrsevənlərin dərin rəğbətini qazanmışlar.

Milli mədəniyyətimizin inkişafında, vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasında, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin, milli və ümumbəşəri dəyərlərin təbliğində müstəna rol oynamış Azərbaycan teatrları xalqımızın azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizəsinə öz böyük töhfəsini vermişdir. O, öz fəaliyyəti ilə xalqın milli sərvətinə çevrilmişdir. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi ilə milli teatrımızın inkişafı üçün geniş perspektivlər açılmışdır. Teatrlar müstəqil dövlətimizin qarşısında duran mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır və yaxından iştirak edir. Vaxtilə Müsləman Şərqiində ilk dünyəvi peşəkar teatr olan Azərbaycan teatrının milli mədəniyyətimizin inkişafındakı mühüm rolunu, onun yaradılmasının 125 illik yubileyinin keçirilməsinin res-

oluruq. Belə ki, ötən əsrin əvvəllərində mədəniyyət, sənət, ən əsas teatr sahəsindəki sıçrayış-millii operanın, musiqili komediyanın yaranması xalqımızın təfəkkür səviyyəsi, mədəni inkişafını göstərmiş oldu.

1921-ci ildə Bakıda Tənqid-Təbliğ Teatrı açılmışdı. Bu, keçmiş ittifaq respublikaları içərisində birinci dəfə idi ki, təşkil olunmuşdu. Teatrın qarşısında bir məqsəd qoyulmuşdu: keçmiş cəmiyyətin qalıqlarından, mövhumatın zərərli ənənələrindən xilas olmaq uğrunda mübarizə aparmaq. Buna görə teatr gülüşü, satiranı özünə kəsərli bir silah kimi seçmişdi. Teatrın adından göründüyü kimi, köhnə dünya satıra atəşinə tutur, təbliğat vasitəsilə insanları yeni həyat uğrunda mübarizəyə səsləyirdi. Ən xarakterik cəhəti isə tamaşaların kütləviləşdirməkdir. Yəni səhnə ilə tamaşaçı salonu arasında canlı ünsiyyət qurmaqdı. Bu teatrın özünə xas repertuarı vardı. Tamaşaya qoyulan əsərlər əsas etibarilə bir pərdədən ibarət kiçik pyeslər idi. Pyeslər yazıcılarından başqa teatrın təcrübəli aktyorları tərəfindən də yazılırdı. Teatr Bakının fəhlə rayonlarında böyük müvəffəqiyyətlə çıxış edirdi. Belə bir vəziyyət 1925-ci ilədək davam etdi. Respublika artıq bərpa dövrünə daxil olduğundan teatrın qarşısında da daha yeni vəzifələr qoyulurdu. Onlar çoxpərdəli, mürəkkəb sujetli pyeslər tələb edirdilər. Buna görə pyeslərin qayə və istiqamətini

görkəmli şərqşünas-alim, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru Aida İmanquliyevanın xatirəsinə ithaf olunub. "Üns" Yaradıcılıq Səhnəsinin yaradıcı və bədii rəhbəri "Azərbaycan mədəniyyətinin Dostları" Xeyriyyə Fondunun idarə Heyətinin üzvü, M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti Bakı Filialının rektoru, İngiltərə Azərbaycan Cəmiyyətinin həmsədri, professor Nərgiz Paşayevadır. Layihənin əsas məqsədlərindən biri Azərbaycanın zəngin teatr sənətinə daha bir yenilik gətirmək, incəsənət və mədəniyyətdə Qərb və Şərq mədəniyyətinin sintezinin bədii əksini göstərməkdir. "Üns"-ü digər teatrlardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də onun dizaynında, binasının ümumi görünüşü və interyerində özünü göstərir. Kiçik həyətlə foye həmahənglik təşkil edir. Tamaşaçı teatra daxil olan kimi milli və eyni zamanda, ümumbəşəri ideyalarla, mədəniyyət və incəsənətlə ünsiyyətə girir. Qeyd edək ki, ötən əsrin əvvəlinə aid binanın yeni tikilmiş hissəsinin memarı Oqtay Səttarovdur.

Sənətşünaslar Bakı Bələdiyyə Teatrını "Döyüşkən teatr" adlandırmaqda haqlıdrlar.

Öz pərəstişkarları ilə görüşə gəlidiyi gündən vətənpərvərlik mövzusunda hazırladığı tamaşaları ilə seçilən, yaradıcı kollektivin sorağı cəbhə və sərhəd döyüş bölgələrindən eşidilən Bakı Bələdiyyə Teatrının səhnə həyatı verdiyi hər bir əsərin bədii tu-

aktyor oyunu yaranır. Və bu oyun pantomim adlanır. Adı, danışmaq teatrında danışılması və yaxud oynanılması mümkün olmayan şeylər pantomim tamaşasında göstərilir, oynanılır. Pantomima teatr və ədəbiyyat kimi müxtəlif janrlarda olur: faciə, dram, məişət novellası, pamflet, felyeton, nağıl, poema, lirik şeir və s. O, tək aktyor tərəfindən ifa edilən estrada miniatur formasında, yaxud çoxpərdəli, tamamlanmış, dramatik sujetli tamaşa kimi də ola bilər. Pantomima həm də mahnı, musiqi, hətta deklamasiya ilə də müşayiət olunur. Buna misal olaraq deyə bilərik ki, Çin, Hindistan, İndoneziya, Yaponiyada mövcud olmuş teatr tamaşalarının əsasını məhz pantomima təşkil edirdi. Bu tamaşaların aktyorları məhdud, qəti və dəqiq şəkildə qəbul edilmiş bədən və əl-qol hərəkətlərinin sistemində təbə idilər. Bu sənətin kökləri Avropada qədim Yunanıstan və Romaya gedib çıxır. Burada da həmçinin məhdud oyun sistemi mövcud idi. Lakin Şərqdən fərqli olaraq zaman keçdikcə böyük improvizə və dəyişikliklər inkişaf edərək indiki dövrdəki səviyyəsinə çatmışdır. Pantomimanın izləri özünü orta əsrlərdə də biruzə verir və bütün ölkələrin teatr sənətinə özünün müsbət təsirini göstərir. Nəhayət, indiki dövrdə onun adı əsasən Fransa pantomim məktəbinin adı ilə bağlıdır. XXI əsrin əsasında Azərbaycan teatr tarixinə də pantomim səhifəsi əlavə olundu. Dünya teatr iqtimaiyyəti pantomimi müəyyən çərçivə daxilində qəbul edir və qədim dövrdən indiyədək kiçik və dar istiqamətlə inkişafını izləyir. Lakin Azərbaycan Dövlət Pantomim Teatrı bu istiqaməti genişləndirərək dar çərçivə daxilində deyil, böyük yaradıcılıq potensialından istifadə edərək müxtəlif istiqamətlərdə axtarışlar aparır. Çünki artıq 2000-ci ildən teatr dövlət statusu almışdır və böyük ruh yüksəkliyi ilə yenə də öz yaradıcılıq işini davam etdirir.

1990-cı illərdə "Yuğ" teatrları hər baxımdan yeni bir sənət hadisəsi idi. Bu teatrın elə ilk tamaşası sübut etdi ki, "yuğ"çuların sənət axtarışları Azərbaycan mədəniyyətində təzə sözdür...

(ardı gələn sayımızda)